

ما نا سا يک بوو ننا سیه کهی "

سهر به خ بوون" ... محمدهد تهها

حوسان

ئهم چه مکه ههرچی له باره وه گوترا ب و ههرچان به کارهاتب و ههرچی پا نهرک له پشت به کاره نانه وه بووب و ههرککش دایه ناب و پاشان به ههر شوه یه وه ربگ در ته سهر زمانه کانی سیاست و ئابووری و کولتووری و کمه یه تی، جگه له ویستکی دیار یا شاراهه ب "خ بوون" یا بوون به "خ" چیترا ناگه یه ن.

"خ بوون" ململانی یه کی وجودی در ژخایه نه له ن و که سه کان خ یاندا ب ئه وهی به شکی زری کار و کردار و ئه رک و جولانه وه و قسه و گوشتار و په یوه ندیه کانیان به ب یارک له "خ" یانه وه دهرچ و که مترین کاریگه ری و گوشاری ئه وه زنانه ی له سهر ب له دهره وهی خودی تاکه کان چالاکن و ده یانه وه به ه لزی ک شکردنیان ههرچی "خ" یه کانی ده ورو به ریان ههن له وانه وه ه لز وه رگرن به ه موو شوه و گه وه ره کانی ه لزه وه.

"خ بوون" بابه تکی وجودیه استه وخ په یوه سته به "ئیراده" وه، ئه وهی ده یه و "خ" ی ب، هوشیاره به وهی له بنچینه دا خ ی نیه و له وه ته ی ه شیشی به و خودی خ ی هیه زانیویه تی به رده وام خودی ئه و له ژر سته مکی دهره کیدایه و داپ ساوه و که وت ته ژر بارکی به رزه فته وه له دهره وهی ویست و خواسته کانی خ یه تی و مه به ست تیایدا ته نها پاراستنی ج رکی تره له هاوسه نگي که له بنه ته وه له سهر ناهاوسه نگي خودی تاکه کان تین و تاقت وه رده گر.

"ئیراده" ی ههر که سک له ئه نجامی ب اندنه وهی ململانی یه کی تاقت پ وکک نی ناوه کیه وه له ن وان {"ده ب" و "نا ب"} یه کانه وه چه که ره ده کات و تاد به خ دواندن و له خ گه یشتن و خ ناسین و خ دهر ب یین و خ ئاشکرا کردن و خ کخستن و خ به وه بردن و خ هه سه نگا ندنه وه ئه و ئیراده یه به ه لتر ده ب و دواتر ه واش ه واش ده ب ته کردار و له ه فتر و که سکی تاکه کانه وه ه نگده دا ته وه.

ئیراده ههروهک نیتش ده (ه کار که هه ردهم ئه و ه کاره له مه به ست که وه سهره ده دا)، به و مانایه ی ئه وه مه به ست که ده ب ته ه ی وودانی ههر وودا وک یا ه فترک، ئه و مه به سته له بنچینه دا له

تـگـه یـشتـنـی کـه سـه کـه وـه دـا ځـځـرا وـه و لـه دـه رـبـی نی جـرا و جـردا لـه
"ئیراده" دا ځـځـیان مانیفست ده که نه وه. ئیراده ده بـ سـره نـجـام
بـه رـه مـی هـسـتـکـردن و ئاگایی و پـه یـبردن و هـځـیاری بـ و هـمـو
ئـه مـانـه بـه یـه کـه وـه بـوونـکی ئینسانی وه "ځـځـیمان بـ دـه رـده خـن، و
وهـځـ شـو بـنـهـا وـه ر ئا مـا ژـه ی پـده کـا ئیراده عـقـ پـځـشـځـی دـه دـات و وهـځ
تـو خـمـکـی پـه یـبـه ر لـه مـه عـر یـفـه ی ځـا سـتـه و ځـځـدا ځـځـی ځـځـی دـه بـینـځـ. ئـه و
مـه بـه سـتـه ش کـه لـه پـځـشـدا کـه س یا کـځـمـه ځـه یـه ک هـه یـانـه یا د یـا ر یـدـه کـه ن
دـه بـځـتـه ب یـانـه وـه کـانـی ئیراده و وـا لـه تـا ک دـه کـه ن تـا ئا سـتـځـکی با شـی لـځ
نـه هـځـنـنـه د ی کـځـ نـه دـه ن، جـا یـا دـه یـگـه نـځ یا ئـه وـه تـا کـځـسـپـه کـانـی
نـا وـه وـه ی ځـځـیان و دـوا تـر ئـه وـانـه ی دـه رـه وـه بـه ر لـه و ئیراده یـه دـه گـرن و
لـه ځـا سـتـیـشـدا ژ یـان هـر لـه و جـځـر ه مـلـمـلـانـیـانـه وـه مـانـا وـه رـدـه گـرـځـ.

ئیراده هـر دـه م وریـا کـه رـه وـه ی عـقـځـه، عـقـځـ مـر ځـځـز ځـځـر مـانـدو و دـه کـات،
هـه ر بـځـیـه بـه دـر ځـځـایـی مـځـو و تـه نـهـا دـا هـځـنـه ر و خـا وـه ن ئیراده کـان
تـو انـیو یـانـه لـه و تـه مـبـه ځـیـه و جـود یـه ځـځـگـاریـان بـځـت، ئیراده هـه مـیـشـه
دـه بـځـ لـه پـځـشـدا عـقـځـی لـه گـه ځـځـدا بـځـ ئینجا وـز ه و پـا ځـنـه ر ی دـه ر و و نـی بـځ
ئـه وـه ی بـگـا تـه ئـه و ئا مـانـجـانـه ی سـه ر هـتـا د یـا ر یـکـر د و و ن. مـه گـر نـا چـځـن
ئیراده بـځـ کـار و جـو ځـه و دـا هـځـنـان هـه یـه ئا وـه هـا ش ئیراده ی تـه مـبـه ځـی و
سـسـتـی و خـا و بـو و نـه وـه مـر ځـځـف دـا دـه هـځـز ځـځـنـځ و لـه ځـا سـتـیـشـدا ئـه و جـځـر ه
ئیراده یـه تـا کـه کـان لـه کـه سـځـتـی دـه خـات و لـه ځـځـیان دایـانـدـه مـا ځـځ و
دـه یـانـکـا بـه مـو ځـکی ئـه وـانـی تـر.

"ځـځـبـوون" لـه (عـقـځـ) دـا مـانـای ځـا سـتـه قـیـنـه ی ځـځـی وـه ر دـه گـر ځـځـت و لـه
(ئیراده) شـدا هـځـز و تـین و تـا قـه ت، ئـه گـر عـقـځـ بـر یـتـی بـځـ لـه ځـځـکـخـسـتـن
و بـه سـیـسـتـمـکـردن هـه ر و هـځـ شـو بـنـهـا وـه ر لـه کـتـځـبی (حـیـکـمـه تـی ژ یـان) دـا
بـاسـی دـه کـا، ئـه وـا ئیراده بـځـ هـځـنـانـه ئا رـای هـه ر و یـسـتـځـکی عـقـلـانـی
بـه هـځـز دـه ر دـه کـه و ځـځ، بـه پـځـچـه وـانـه شـه وـه لـانـه کـر دـنـه وـه لـه بـه سـیـسـتـمـکـردن و
ځـځـځـځـکـخـسـتـنـه وـه نـا چـځـتـه چـوا ر چـځـو ه ی عـقـځـ و ئـه و سـا ئیراده ش بـځـ بـه ر ه و
پـځـشـبـر د نـی هـه ر تـځـز و بـځـیـا ر ځـځـلـا وـاز دـه بـځـ و بـه ر ه و ئا مـانـجـه کـانـی
نـا جـولـځ، یا کـځـسـپ و تـه گـه ر ه ی گـه و ر ه ی دـځـنـه پـځـش و ز یـا تـر کـه س یا هـه ر
نـا وـه نـد ځـځ لـه دـه ر ه و ه ی تـا ک بـه کـځـشـه کـانـی بـه ر دـه م ئیراده وـه سـه ر قـا ځ
دـه کـه ن، نـه و هـځ تـو انـا خـه ر جـکـردن بـځـ گـه یـشـتن بـه ئا مـانـج.

ئیراده ی "ځـځـبـوون" لای هـه ر کـه س ځـځ یا هـه ر کـځـمـه ځـه و گـرو و پـځـک بـځـت،
هـه و ځـځـکی نـه پـسـا وـه یـه بـځـ "ځـځـ" ځـځـگـار کـردن لـه خـود ځـځـکی سـا خـتـه، بـځ
ځـځـگـار بـوون لـه و بـوونـه ی لـه نـځ و شـت و هـه بـو و ه کـانـی تـردا و نـبـو و ه، جـا چ
تـه مـبـه ځـیـه و جـود یـه کـه پـا ځـی پـځـو ه نـا و ه بـځـ ئـه و ه ی هـه مـیـشـه لـه سـه ر ئـځـشـه ی
"نـازا د ی" دـور یـخـا تـه و ه و بـه ر دـه و ا م لـه حـه سـانـه وـه یـه کـدا بـځـ تـه نـهـا بـوونـه

بیځللیک ته یو ځای به یې، یا نه یو ته یو هڅه نه یو له دېره وهی نه و کارا بوون نه یان نه شتووه خواسته کانی نه و بگه نه مه به سته کانیان تاوه کو نه و ناو نه دانه وهک تیشکده ره وه و سرچاوه کانی تین و تاقهت بیځان تا نه به د به نه وه و به به رده وام بچو ککرده وهی تا که کان بایی نه وه نه یان بده نه ته نه یې بژین و به س.

مرځ ته به سرووشتی ځای به ره و چټر ده چټ و له بازار ځای دوور ده خاته وه، نه م به چوونه زانستی و فلسفه فیه به بگه نه ویسته و نه ک هر به ته نه ده وروونشیکاری فټید ئیشی له سر کردووه، به بکو نه یاره کانیان له هفتاریزم به تایبه تی به ره ف فریدریک سکینر له کتبی "ته کنللیک ته یی هفتاری مرځ" به هه مان مانا به م به دا شته وه یه کی تر پمان ده ده: هه موو بوونه وه ره زیندووه کان له زیاندا به نه وه ده ککشن ځایان له په یوه ندیه بازاراویه کان زگار بکن، نه وه هه اتنه ش له سرچاوه کانی ککشه و سررئشه کان کککک گرنګ ده بین له تککشان به نازادی له کاتکدا که هه لومهرجی قه س و بزارکر له لایه نه که سانی تره وه به مه به ست بیځان درووست کرابن.

سکینر پټیوایه جره کانی ځکک زگارکردن له و وروژنه ره قه سکهرانه زرن هر له اکردن و ککچکرده وه بیگره تاوه کو ځکک به ریکردن و وو به وو بوونه وه استه و ځوه، به م هرچټر نه بکک نا بکک بچټه قالبی شنه ژانی زیاتری هه لومهرجه ژینگه ییه کان، چون هفتاریزمی سکینر پټیوایه به نه وه ره فتاری نو و هه لومهرجی تازه ساز بکر پټویسته تا ناستکک زرن وروژنه و موعته یا ته پټویسته کانیان له ژینگه دا فه راهم بکرن و دځه که وهک نه زموونکک ورد بخرته بهر مه ددی نه زه ر.

به نه وهی هفتاری نو به نه ئارا ده به زه مینه ی هاتنه ئارای نه و جره هفتارانه تا ناستی ما قو ساز بکرن و دځه که به نه وه بساز که سه کان وه مامی پټرټیفیان به وروژنه ری پټرټیف هه به، ځکک نه گهر زه مینه پټ اوپ به له وروژنه ری قه س و تاقهت پټوککن ده به ئاسایانه چاوه یی نه وه بین وه مامه جټراو جره کانی که سه کان به نه و دځه ناله بار و شنه ژاوه نه گه تیف به.

نه بووه ت زه مینه پټ که یت له وروژنه ری stimulate ی قه س و ئیزعاج تا نه و ناسته ی که سه کان ځکک یان ته نه به سکیان ترخان که ن و بیکه نه به ئامانجی سه ره کیان، له ولاشه وه چاوه وانی وه مامی پټرټیف بی به نه و وروژنه ره ئیزعاجانه، نه م چاوه وانی نه وه نه د ناعه قلانیه له هیچ چوارچټوه یه کی هزری و عه قلی و مه عریفی و هفتاریش جگه ی شیاو به ځکک ناد زته وه. هاوسه نگی و دینامیکه تی په یوه ندی له نه وان

وروژ-نهر و وه-ام وهك و-نهيك ده-ب له ژيانى ك-مه-گه-دا گه-وره-تر بكر-ته-وه و جو-هي ژيانويستی لهو ژينگه-يه-دا هه-ميشه له هاوسه-نگى ن-وان سه-نته-ره-كانى پرسيار و وه-امدا ب-ن و بچن.

مر-ف بوونه-وه-ر-كى پرسياركه-ره و هه-ميشه له ژيانيدا به دواى وه-امى پرسياره-كانى خ-ي له خ-يان ده-كا يا ب-ي درووست ده-بن و-ه، هه-ند-ك وه-ام بين و ب-ي ده-شك-نن و ده-ييه-نه د-خ-كى ه-حه-ته-وه، هه-ند-كيشيان له دوود-يه-كى ته-به-ديدا ده-يه-ه-نه-وه و له استيشدا ژيان هه-رگيز هه-روهك ل-ل-م-ي له ك-ت-ب-ي "ماناي د-ه-او-ك The Meaning of Anxiety" دا ده-ه-ه-م د-ه-او-ك-يه كه به وجوديى ناوى ده-با زگارى ناب- و بگره ب- ژيان به پ-ويستيشى ده-زان-.

ئهم بينينه سايك-وجوديه لاي ه-فتاريزمى سكينه-ريش هه-يه و له-و-دا ژيان پ-س-س-كى به-رده-وامى پرسيار و وه-امسازيه كه خ-ي له په-يوه-ندى و به-ره-نجامى ن-وان وروژ-نهر و وه-امه-كان دا ده-بين-ته-وه. ب- ته-وه-ي وه-امى چاك و پ- به پ-ستى پرسياره-كه-ي خ-ت ده-سكه-و- ده-ب- وروژ-نهره-كه-ت تا ته-و ئاسته كه-سانى وه-امده-ره-وه بوروژ-ن- ته-و وه-امى ده-يده-نه-وه وهك وروژ-نهره-كه-وا ب-، خ- ته-گر وروژ-نهر نه-شياو بوو وهك هه-موو ته-و وروژ-نهرانه-ي له-سهر زه-مينى ئ-مه هه-ن ته-وا وه-امه-كانيش به-قه-د وروژ-نهره-كان نه-شياو و قه-س ده-بن، ته-وه ته-گر نه-شياو و توندتر نه-بن.

ئهم خو-ندنه-وه-يه ته-واو سايك-فهلسه-فيه و بگره تا ئاست-كى ز-ر ئيمبيريكى و ته-زموونيشه، په-يوه-ست نابن به خاتر خاتر-ن- و دانوستان و ديبل-ماسيه-ته-وه، له زانستدا ئهم ميكانيزمانه ناخ-ن و ج-يان ناب-ته-وه، ك-مه-گه له ك-مه-ك تاك پ-كهاتوو و هه-موو ته-و تاكانه به-ره-مه-نى ه-زن چ ب- خ-يان وهك خاوه-ندار-تيان ب- كه-سى خ-يان، چ وهك ك- وهك ته-ندامبوونيان له ك-مه-گه-دا، هه-ر ب-يه به-ره-مه-نى ه-ز هه-ميشه پ-ويستى به كه-ره-سته و شمه-كه خاوه-كانى ئهم به-ره-مه هه-يه، هيچ سه-رچاوه-يه-كى ه-ز به قه-زاو قه-ده-ر و درووشم و ازاندنه-وه-ي گوتار و ده-م و له-بى شيرين ناچ-ته-ه-وه.

ئ-مه له كورده-وارى ئهم سه-رزه-مينه-ي خ-ماندا ه-شمان به ت-كچوونى با-انسى ك-مه-ايه-تى و كولتورى و ئابوورى و دواتر سياسى خ-مان ده-شك- و له استيشدا ئهم باره ناله-باره وهك (ئه-نجام) له هه-نووكه-دا پ-ويستى به په-يبردى هوشيارانه-ي ئهم ناهاوسه-نگيه هه-يه، هه-ر ب-يه له هه-نگاوى په-له-ي تردا پ-ويستى به بژارده-كاريه-كى خ-راى هه-ند- لهو وروژ-نهره قه-س و ئيزعاجانه هه-يه كه له مه-يدانه-كه-دا به

پاسیڤیان چالاکن و بهردهوام وهامی تاکهکانی ئم سهرزه‌مینه کرٚتتر و توندتر ده‌کن، ئینجا هاتنه‌وه هٚش خٚی سه‌نته‌ره‌کانی بٚیاری پٚده‌وه تاوه‌کو قه‌واره‌ی هه‌ه‌شی ئم بار لاربوونه په‌یبه‌رن بٚ ئه‌وه‌ی تاک‌ی وه‌ام‌ده‌ره‌وه ورده ورده ئه‌وه‌ی بٚ ده‌رکه‌وه که تادٚ وروژٚنهری ماقولتر ده‌رده‌که‌ون و ئه‌مه‌ش له ٚووی سایکٚلٚژی‌ه‌وه هه‌لومه‌رجه ئیزعاجه‌که (له‌سه‌ر قسه‌ی سکینه‌ر و سٚرندایک) هٚواش هٚواش ده‌شارٚته‌وه.

لای من "خٚ‌بوون" یا سه‌ر به "خٚ" بوون باب‌ه‌تٚکه ته‌واو سایکٚ‌بوونناسیه و ده‌بٚ وه‌ک دیارده له‌سه‌ر زه‌مین و ژینگه‌دا ئادگار‌ه‌کانیان ببینرٚن، ده‌رکه‌وتنی دیارده و ده‌رکه‌وته‌کانی هه‌ر باب‌ه‌تٚک یه‌که‌یه‌کی یه‌که‌گرتووی یه‌کٚ‌وخسار و ناوه‌رٚکمان بٚ ده‌رده‌خا تاوه‌کو وه‌ک ٚووداو بٚته به‌رچاومان، مه‌گه‌ر نا با هه‌ر به ناوه‌هٚنان و قسه‌کردن باس له ٚووداو و دیارده بکه‌ین ئه‌گه‌ر به‌به‌رچاوانه‌وه نه‌یه‌ت و نه‌چٚ قه‌ناعت لای که‌سانی وه‌ام‌ده‌ره‌وه دروست ناکات، هه‌ر بٚیه‌ش هه‌ر باب‌ه‌تٚک له هه‌لومه‌رجی واقعی‌بوونیدا به قه‌واره‌ی هه‌چوون و سٚز نا‌پٚورٚ به‌کو به ئاستی ها‌مٚنیه‌تی وه‌ام‌سازیه عه‌قلانیه‌کان دٚته پٚوان.

سه‌ربه‌خٚ‌بوون جگه له مانا بوونناسیه‌که‌ی به قالبی هیچ فٚمٚکی دیکه‌وه ناچٚ، چون چه‌مک و دا‌هٚ‌نراوٚکی مٚ‌دٚرنه و به‌ر له مٚ‌دٚرنیزم ته‌نها سه‌ره‌تا‌کانیمان هه‌ر له ئه‌ده‌بیاتی فه‌لسه‌فی و سٚ‌فیزمدا بینیه‌وه، له‌سه‌ربه‌خٚ‌بووندا ده‌بٚ که‌سه‌کان یا سه‌نته‌ره‌کانی ده‌سه‌لات هه‌م له گشته‌وه بٚ تاکٚ‌شٚ‌بنه‌وه و هه‌میش له تاکه‌وه بٚ گشت، هه‌ردوو میکانیزم له هه‌نووکه‌دا داینا‌میکیانه ئیشی خٚ‌یان نه‌کن و په‌یمانٚکی کٚ‌مه‌ایه‌تی پٚ‌متمانه‌یان لٚ نه‌یه‌ته ئارا و ئم په‌یمان‌ه بٚ ئٚ‌مه‌ی هه‌میشه پاسیف له مٚ‌ژوودا نه‌بٚته په‌یمانی متمانه و که‌رامه‌ت نه‌ک (شه‌ره‌ف) به مانا کلاسیکیه‌که‌ی، ئه‌وا باب‌ه‌ته‌که تا هه‌ین هه‌ر له قالبی فٚ‌لکلٚری سیاسی و نه‌ته‌وه‌ییدا ده‌مٚ‌نٚته‌وه.

استه‌جگه له خٚ‌مان هٚ‌کاری دیکه‌ی ئم دٚ‌خه‌مان زٚ‌رن، به‌ام بٚ ئٚ‌مه له نٚ‌و ئم هه‌راوه‌وریای ناعه‌قلانیه‌ته‌ی خٚ‌مان و ده‌وربه‌رو دنیا‌دا عه‌قلانیه‌ت له خٚ‌ک‌خستندا به ئاراسته‌ی ده‌رکه‌وتن وه‌ک"خٚ"یه‌کی کوردی ئازاد له هه‌موو شت پٚ‌ویستتر و ته‌نانه‌ت پیرٚ‌زتره، ئه‌وه‌ی ئٚ‌ستا له‌م سهرزه‌مینه هه‌یه و ده‌گوزه‌رٚ له هیچ لایه‌که‌وه له‌گه‌ عه‌قلانیه‌ت و ئیراده‌ی وجودی "خٚ‌بوون" نایه‌ته‌وه، ئه‌گه‌ر دٚ‌خه‌کش هه‌ر به‌م نا‌ها‌مٚنیه‌ته به‌ردهوام بٚ پٚ‌موایه و ئه‌مه‌ش له ٚ‌استیدا ئه‌نجامٚکی سه‌لمٚ‌نراوه ده‌بٚته ئه‌قه‌یه‌کی دیکه له

شکسته کا نی مـژووی نه ته وه ییمان.